

Умберто Еко

**СРЕДНОВЕКОВНОТО
МИСЛЕНЕ**

София, 2018

Преводът е направен по:
Umberto Eco
Scritti sul pensiero medievale
Bompiani/RCS Libri S.p.A., 2013

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното писмено съгласие на издателство „Изток-Запад“.

Copyright © RCS Libri S.p.A., Bompiani, Milan 2013

© Ина Кирякова, превод от италиански, 2018
© Цочо Бояджиев, превод от латински, 2018
© Издателство „Изток-Запад“, 2018

ISBN 978-619-01-0217-5

УМБЕРТО ЕКО

СРЕДНОВЕКОВОНОТО
МИСЛЕНЕ

Превод от италиански

Ина Кирякова

Превод от латински

Цочо Бояджиев

Съдържание

ПРЕДИСЛОВИЕ	13
-------------------	----

ИЗКУСТВО И КРАСОТА В СРЕДНОВЕКОВНАТА ЕСТЕТИКА / 19

1. Въведение	21
2. Средновековната естетическа чувствителност	25
2.1. Естетическите интереси на средновековните хора	25
2.2. Мистиците	27
2.3. Колекционерството	33
2.4. Полза и красота	37
2.5. Красотата на уродливите създания.....	38
3. Красивото като трансцендентно	40
3.1. Естетическата представа за вселената.....	40
3.2. Трансценденталистите. Филип Канцлер.....	42
3.3. Коментарите към Псевдо-Дионисий Ареопагит.....	44
3.4. Гийом д'Оверн и Робер Гростет (Гросетест).....	45
3.5. <i>Summa fratris Alexandri</i> и Бонавентура.....	46
3.6. Алберт Велики	48
4. Естетиките на пропорцията.....	52
4.1. Класическата традиция	52
4.2. Музикалната естетика	53
4.3. Шартърската школа.....	56
4.4. <i>Homo quadratus</i>	58
4.5. Пропорцията като художествено правило	60
5. Естетиките на светлината	64
5.1. Вкусът към цвета и светлината	64
5.2. Оптика и перспектива	67
5.3. Метафизиката на светлината: Робер Гростет	68
5.4. Бонавентура	70

6. Символ и алегория.....	73
6.1. Символичната вселена.....	73
6.2. Липсата на разграничение между символизъм и алегоризъм.....	77
6.3. Метафизичната пансемиоза.....	79
6.4. Библейският алегоризъм.....	82
6.5. Енциклопедичният алегоризъм.....	85
6.6. Универсалният алегоризъм.....	89
6.7. Художественият алегоризъм.....	91
6.8. Тома от Аквино и краят на алегоричната вселена.....	94
7. Психология и гносеология на естетическото виждане.....	100
7.1. Субект и обект.....	100
7.2. Естетическата емоция.....	101
7.3. Психология на виждането.....	103
7.4. Естетическото виждане у Тома от Аквино.....	105
8. Тома от Аквино и естетиката на организма.....	109
8.1. Форма и субстанция.....	109
8.2. <i>Proportio</i> и <i>integritas</i>	110
8.3. <i>Claritas</i>	115
9. Развитие и криза на една естетика на организма.....	118
9.1. Улрих от Страсбург, Бонавентура и Раймонд Лулий.....	118
9.2. Дънс Скот, Уилям Окам и индивидът.....	119
9.3. Немските мистици.....	123
10. Теориите за изкуството.....	124
10.1. Теорията за <i>ars</i>	124
10.2. Онтология на художествената форма.....	126
10.3. Либерални и сервилни изкуства.....	128
10.4. Изящните изкуства.....	130
10.5. Поетиките.....	133
11. Художествената измислица и достойнството на твореца.....	135
11.1. <i>Infima doctrina</i>	135
11.2. Поетът <i>theologus</i>	136
11.3. Идеята образец.....	137
11.4. Интуиция и чувство.....	140
11.5. Новото достойнство на твореца.....	142
11.6. Данте и новият възглед за поета.....	144
12. След схоластиката.....	150
12.1. Средновековният практически дуализъм.....	150
12.2. Структурите на средновековната мисъл.....	152
12.3. Естетиката на Николай Кузански (Николай от Куза).....	155

12.4. Неоплатоническият херметизъм.....	159
12.5. Астрология вместо провидение	163
12.6. Симпатия вместо пропорция.....	165
12.7. Талисман вместо молитва.....	167
12.8. Естетиката като житейска норма	169
12.9. Творецът и новата интерпретация на текстовете и на света.....	171
12.10. Заключение	172

ЕСТЕТИЧЕСКИЯТ ПРОБЛЕМ У ТОМА ОТ АКВИНО / 177

Въведение към настоящото издание	179
1. Естетическият проблем в средновековната култура.....	183
1.1. Историографията	186
1.2. Средновековната естетическа чувствителност	188
1.3. Тома от Аквино	196
1.4. Възможност за естетическо удоволствие	198
1.5. План на изследването	200
2. Красивото като трансцендентно	201
2.1. Постановяне на проблема	201
2.2. Естетическото виждане за нещата	203
2.3. Текстовете на Тома от Аквино	206
2.4. Съвременните интерпретации.....	216
2.5. Красивото като трансценденталия във философската традиция на XIII в.	219
2.6. Заключение	225
3. Функция и природа на естетическото виждане	228
3.1. Постановка на проблема.....	228
3.2. Средновековните текстове	229
3.3. Текстовете на Тома от Аквино	235
3.4. Естетическото <i>visio</i>	238
3.5. Интелектуалната интуиция у Тома от Аквино.....	243
4. Формалните критерии за красивото.....	245
4.1. Текстовете.....	245
4.2. Уточнения относно понятието за форма	247
4.3. <i>Proportio</i> : исторически сведения.....	251
4.4. <i>Proportio</i> у Тома от Аквино.....	261
4.5. <i>Integritas</i>	276
4.6. <i>Claritas</i> : исторически сведения	280
4.7. <i>Claritas</i> у Тома от Аквино	290
4.8. Заключение	297

5. Конкретни проблеми и прилагане на принципите	298
5.1. Красотата на Сина Божи	298
5.2. Красотата на човека	301
5.3. Красотата на музиката	306
5.4. Игри и забавна поезия.....	311
5.5. Символистичният светоглед.....	312
5.6. Метафора и алегория в Библията и в поетичните творби	315
5.7. Дидаскаличният парабололизъм.....	324
5.8. Томистката поетика	328
6. Теорията на изкуството.....	330
6.1. Изкуство и измислица	330
6.2. Онтологична консистенция на художествената форма	339
6.3. Естетическа специфика на художествената форма	344
6.4. За възможната автономия на изящните изкуства	345
6.5. Недоразумението относно автономията на изкуството	348
6.6. Заключение	352
7. Естетическото <i>visio</i> и преценката	354
7.1. Функция на естетическото <i>visio</i>	354
7.2. Характерът на естетическото <i>visio</i>	356
8. Заключение	364

От дървото на Порфирий до енциклопедичния лабиринт / 371

1. Дървото.....	373
2. Енциклопедията.....	387
2.1. Плиний Стари и моделът на античната енциклопедия	388
2.2. Средновековните енциклопедии.....	392
2.3. Между Ренесанса и XVII век към Лабиринта	397
2.4. „Телескопът“ на Емануеле Тезауро	400
2.5. Уилкинс	403
2.6. Лайбниц.....	407
2.7. Френската енциклопедия на Дидро и Д'Аламбер	408
2.8. Лабиринти	410

МЕТАФОРА И ПОЗНАНИЕ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО / 415

1. Трудности в рецепцията на Аристотел.....	417
1.1. Метафората у Аристотел	417
1.2. Аристотел на лагински език.....	420

1.3. „Поетика“: коментарът на Авероес и преводът на Херман Немски.....	421
1.4. „Поетика“: преводът на Вилхелм от Мурбеке.....	426
1.5. „Реторика“: преводът на Херман Немски	427
1.6. „Реторика“: Translatio Vetus (TV) и преводът на Вилхелм от Мурбеке (WM)	428
1.7. Средновековната непопулярност на „Поетика“ и „Реторика“	430
2. От метафората до <i>analogia entis</i>	434
2.1. Поетики и риторика	434
2.2. Референции и примери във философската мисъл	441
2.3. Метафора и алегоризъм.....	442
2.4. Символната теология на Псевдо-Дионисий Ареопагит.....	450
2.5. <i>Analogia entis</i>	457
2.6. Заключение	465

За кучешкия лай (и други зоосемиотични археологии) / 467

1. Животните от древността до Средновековието.....	471
1.1. Душа, права и говор на животните през древността.....	471
1.2. Трансмиграцията на проблема през Средновековието	480
2. <i>Latratus canis</i>	489
2.1. Имена и знаци.....	489
2.2. Влиянието на стоиците: Августин.....	490
2.3. Влиянието на стоиците: Абелар	491
2.4. Боецианският прочит на „За тълкуването“ (16а).....	494
2.5. Томисткият прочит на „За тълкуването“ (16а).....	498
2.6. Възможност за транскрипция и артикулация.....	500
2.7. Пак Тома от Аквино	505
2.8. Роджър Бейкън	507

Фалшификацията през Средновековието / 513

1. Семиотика на фалшификацията	517
1.1. Дубликати	517
1.2. Псевдодубликати.....	518
1.3. Фалшива идентификация.....	519
2. Трудности в процедурите за установяване на автентичността през Средновековието	521
2.1. Установяване на автентичността на равнището на материалния носител на текста.....	521
2.2. Установяване на автентичността на равнището на текстуалния облик	522
2.3. Установяване на автентичността на равнището на съдържанието	524
2.4. Установяване на автентичността във връзка с фактическите сведения.....	526

3. Три категории на фалшива идентификация	528
3.1. Силен фалшива идентификация	528
3.2. Слаба фалшива идентификация или претенция за взаимозаменяемост	529
3.3. Псевдоидентификация	530
4. Какво означава „знае, че“?	533
5. Историческа истина, традиция и <i>auctoritas</i>	535
6. Върху плещите на гиганти	538
7. <i>Tamquam ab iniustis possessoribus</i>	541
8. Заключение	543

АПОКАЛИПСИСЪТ НА БЕАТУС ОТ ЛИББАНА / 545

[Въведение]	547
1. <i>Apertissime</i>	552
2. Да се вижда Светото писание	559
3. Други невъзможни онагледявания	565
4. Йерусалим на Беатус от Лиебана	568
5. <i>Mille annos</i>	570
6. Началото на историята	582
7. Наследниците на Апокалипсиса	585

ДАНТЕ МЕЖДУ МОДИСТИТЕ И КАБАЛИСТИТЕ / 591

1. „За народното красноречие“	593
2. „Рай“ XXVI	603

ЗА ЕДНА ИСТОРИЯ НА ДЕНОТАЦИЯТА / 613

1. От Мил до Пърс	616
2. От Аристотел до Средновековието	618
3. Боеций	620
4. Теорията за <i>appellatio</i> на Анселм от Кентърбъри	622
5. Абелар	622
6. Тома от Аквино	625
7. <i>Suppositio</i>	626

8. Бейкън	629
9. Дънс Скот и модистите	634
10. Уилям Окам.....	635
11. След Уилям Окам	639
12. Закljučения.....	642

ЗА РАЙМОНД ЛУЛИЙ, ПИКО ДЕЛА МИРАНДОЛА И ЛУЛИЗМА / 645

1. Уточнения относно Изкуството на Раймонд Лулий	649
2. Различията с кабализма	659
3. Дърветата на Раймонд Лулий и Голямата верига на битието.....	662
4. <i>Revolutio alphabetaria</i> на Пико дела Мирандола.....	670
5. Лулизмът след Пико дела Мирандола.....	676

ИЗПОЛЗВАНЕ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ НА СРЕДНОВЕКОВНИТЕ ТЕКСТОВЕ / 685

1. Модерността на един палеотомист.....	687
2. Свободен прочит.....	690
3. След „изкуство и схоластика“ – поява на „поезията“	694
4. Поетическата реч: Маритен срещу Тома от Аквино	696
5. Креативна интуиция срещу действащ интелект	699
6. Историографският урок на Едгар Де Брюин	711
7. Проблемът за интелектуалната интуиция	718

ПОРТРЕТ НА ТОМИСТА КАТО МЛАД / 725

[Въведение].....	727
1. Католицизмът на Джайс	731
2. Младежките опити	736
3. <i>Integritas, proportio</i> и <i>claritas</i>	740
4. Епифанията: от схоластиката до символизма	753
Приложение. Джайс и Д'Анунцио.....	762

ЛЕКЦИИ, ПРЕДГОВОРИ И ДРУГИ НАУЧНОПОПУЛЯРНИ ТЕКСТОВЕ / 769

Десет начина да сънуваш Средновековието.....	771
Джойс и хесперийската естетика.....	783
Линдисфарнските евангелия: непропорционална пропорция и много светлина	797
Размисъл върху техниките на цитиране през Средновековието	805
Ембрионите <i>ad mentem Divi Thomae</i>	820
Интервю на Тома от Аквино.....	827
Прочит на Дантевия „Рай“	840
„Милионът“: да описваш непознатото.....	845
Данте и езикът на италианците	850
За „Пребогатият часослов на херцог Дьо Бери“	868
За схоластиката и структурализма	872
БИБЛИОГРАФИЯ	877
ПОКАЗАЛЕЦ.....	921

Предисловие

Държа да уведомя предвидливия читател (който не купува книга, без да е прелистил поне съдържанието и предговора ѝ), че всички статии в тази книга вече са били публикувани, някои – многократно. Пожелах да събера тук – възползвайки се от възможността, която ми предостави тази поредица, – всички мои изследвания върху средновековното мислене и няколко по-кратки текста (предговори към книги или изказвания на конференции), които без претенция за научна строгост разглеждат някои аспекти на Средновековието (и не включих в този том много други статии, които се повтарят – така става, когато човек пише в продължение на шейсет години).

Разбира се, повторенията, връщанията към дадена тематика и цитати също свидетелстват за моя интерес (няма да се поколебая да го окачества като *страстен* интерес) към Средновековието и в потвърждение на тази привързаност няма как да не цитирам „Писмото до издателя“, което според обичая на поредицата беше публикувано в края на книгата „Коментар към Апокалипсиса“ от Беатус от Либаана, издадена от Франко Мария Ричи с мой предговор (Есо 1973):

Както и да го представям, аз открих призиванието си за изследователска работа, прекосявайки символични лесове, населени с еднорози и грифони, съпоставяйки увенчаните с шпилове квадратни структури на катедралите с върховете на екзегетична находчивост, заложена в четириъгълните формули на кратките суми, странствайки между „Вико дели Страми“¹ и корабите на цистерцианските църкви, разговаряйки любезно с образовани монаси от Клуни с пищни одежди, под зоркия поглед на един дебеличък аквинец² рационалист, изкушаван от Хонорий Августодунски, от неговите фантастични географии, в които едновременно се обяснява, *quare in pueritia coitus non contingat*, как да стигнеш до Изгубения остров и как да заловиш василиск, въроръжен само с джобно огледалце и с непоклатима вяра в Бестиария.

¹ Букв. „Улица на сламата“ – улица в Париж, на която са се помещавали школите по философия; наричана е така заради сламата, която учениците са носели, за да седят на нея, тъй като не е имало столове и чинове. – Б.пр. (Всички бележки под линия са на автора, с изключение на тези, които са изрично указани.)

² Тома от Аквино. – Б.пр.

Този интерес и тази страст никога не са ме напускали, въпреки че впоследствие по различни причини не избрах медиевистиката като моя академична специалност. Така Средновековието остана за мен ако не специалност, то мое хоби – и мое вечно изкушение – и аз виждам това навсякъде, то прозира в нещата, с които се занимавам и които наглед не са средновековни, но всъщност са такива.

Скришни ваканции под сводовете на катедралата в Отьон, където абат Гриво пише днес учебници за дявола с пропити с мирис на сира корици, селски екстази в Моасак и Конк, заслепяван от старците от Апокалипсиса или от дяволи, които тикат във врящите казани осъдени души; и същевременно – отморяващи четива от монаха просветител Беда Достопочтени, рационални утехи, поискани от Уилям Окам, за да се проникне в мистериите на Знака там, където Сосюр е все още неясен. И така нататък – с постоянна носталгия по *Peregrinatio sancti Brandani*¹, с търсене на съпоставки с нашия начин на мислене в Книгата на Келс², с откриване на Борхес в келтските *kenningar*³, с търсене на взаимоотношенията между властта и убедените маси в дневниците на епископ Сугерий...

Първите две изследвания, посветени на средновековната естетика, са публикувани повторно само с унифицирана система на библиографските препратки и с някои стилистични корекции. С оглед на целите на този сборник, много други статии са адаптирани според критериите, пояснени във въвеждащите бележки към всяка от тях.

Избрах като заглавие на сборника средновековното „мислене“, а не философията на средновековната епоха (или – за някои от статиите – естетиката или семиотиката), защото във всички тези студии философските понятия се тълкуват винаги в най-широкия контекст на цялата култура на епохата – както според мен е редно винаги да се постъпва.

Във всеки случай, в този сборник има, от една страна, изследвания върху естетиката, а от друга страна, много текстове със семиотичен характер, написани в течение на годините във връзка с призива, който отправих на Втория международен конгрес по семиотика (Виена, 1979 г.) за възстановка на историята на семиотиката – призив, на който мнозина откликнаха, и в това отношение моят принос е незначителен в сравнение с великолепните приноси, които една добра осъвременена библиография би могла да отчете.

Питах се дали след една поредица от студии, които претендират за известна научност и са предназначени за учените, мога да прибавя поредица от по-маловажни статии с популяризаторски и екстравагантен характер – нещо, което би препъ-

¹ „Странстванията на св. Брандан“, приказан разказ за пътешествия до ада, до острови чудовища и др. – Б.пр.

² Ръкопис, написан от келтски монаси ок. 800 г., известен също като Книгата на Колумба. – Б.пр.

³ Поетични перифрази в скандинавската средновековна литература. – Б.пр.

нало всеки начинаещ с аспирации за университетска кариера. Но на възрастта, на която съм, мога да си позволя да наруша добрите маниери и добрите нрави (какво рискувам в крайна сметка, най-много да ме поставят под домашен арест!). Затова и отстъпих пред това изкушение – преди всичко защото в статии, които нямат претенции за академичност и не твърдят, че внасят „научен“ принос (както се казва в протоколите за конкурсите), понякога се крият идеи, които си заслужават; и на второ място, защото тази трудна за четене книга може да попадне и в ръцете на човек, който не е медиевист, и на този случаен читател бих желал да предложи едно по-достъпно и по-чаровно въведение в културата на Средните векове⁴.

⁴ За този читател са прибавени илюстрации, които могат да покажат по-ясно връзката между теоретичните идеи и вкуса на епохата.